

СУТНІСТЬ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ І ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ

Викладено теоретичні основи грошово-кредитної безпеки держави. Уточнені категорії «грошово-кредитна політика» і «грошово-кредитне регулювання» з урахуванням їх ролі в забезпеченні економічної безпеки держави.

Изложены теоретические основы денежно-кредитной безопасности государства. Уточнены категории «денежно-кредитная политика» и «денежно-кредитное регулирование» с учетом их роли в обеспечении экономической безопасности страны.

Theoretical bases of money-and-credit safety of the state are expounded. The specified categories are «monetary policy» and «monetary accommodation» taking into account their role in providing of economic security of the state.

Постановка проблеми. Грошово-кредитна безпека держави є складовою економічної безпеки держави і грає особливу роль в її забезпеченні, обумовлену, передусім, особливою роллю грошей в сучасній економіці. Фінансова природа сучасних кризових явищ і їх монетарний характер обумовлюють необхідність виявлення можливостей підвищення ефективності забезпечення економічної безпеки держави способами грошово-кредитного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державному регулюванню економіки, у тому числі грошово-кредитному, а також фінансовій політиці, у тому числі грошово-кредитній, присвячені роботи Л. Дмитриченко [3], В. Власюк [1], Л. Кривенко [2], Е. Перепьолкиної [17], І. Дорошенко [4], Т. Кричевської [10], Н. Тушницького [21], О. Кальмук [8], С. Міщенко [14], О. Кліменко [9], Т. Процик [18], Н. Островської [16]. Аналіз цих робіт показав, що багато авторів фактично ототожнюють поняття "економічна політика" і "державне регулювання економіки", а в результаті не розділяють поняття "грошово-кредитна політика" і "грошово-кредитне регулювання". Якщо ж розділяють, то ототожнюють державне регулювання економіки з економічним механізмом. Як наслідок, грошово-кредитне регулювання представляється у вигляді сукупності форм, методів і важелів державного впливу на грошово-кредитну сферу. Тобто, фактично державне регулювання представлене як грошово-кредитний механізм. Це пов'язано із спорідненістю понять "політика", "регулювання", "управління" і тісним їх зв'язком з поняттям "механізм", а також розкриттям їх змісту залежно від світогляду суб'єкта дослідження. Крім того, залишається без належної уваги питання теоретичного осмислення суті грошово-кредитної політики і грошово-кредитного регулювання як найважливіших складових забезпечення грошово-кредитної безпеки держави.

Мета статті полягає в уточненні характерних ознак грошово-кредитної політики і грошово-кредитного регулювання з урахуванням їх ролі в забезпеченні грошово-кредитної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Взаємозв'язок між найважливішими для цього дослідження категоріями представлено на рис. 1. Категоріальний апарат теорії грошово-кредитного регулювання в системі забезпечення економічної безпеки держави сформований по двох напрямках: управління державою (на цю категорію накладаються категорії державної політики і державного регулювання); національна безпека.

Згідно з нашою концепцією економічної безпеки і її видової структури вважаємо, що основа зв'язку між національною безпекою, економічною безпекою держави і видами останньої полягає у безпечній реалізації національних інтересів.

Вибір способів забезпечення такої безпеки залежить від сфери економічних відносин, яка виступає об'єктом уваги з боку держави. Аналогічно це стосується і вибору моделі і способів втручання держави. Саме тому економічна політика держави в усіх сферах економічних відносин є найважливішим елементом системи забезпечення економічної безпеки держави. Відповідно грошово-кредитна політика держави – найважливіший елемент системи забезпечення грошово-кредитної безпеки держави і одночасно найважливіший елемент системи забезпечення економічної безпеки держави і національної безпеки в цілому.

Зауважимо, що грошово-кредитна політика має й іншу назву, запозичену з іноземних джерел, – монетарна політика. Але в деяких джерелах остання розглядається як одна з форм грошово-кредитної політики. В той же час є і абсолютно протилежна позиція, згідно з якою «під монетарною політикою розуміється не лише грошово-кредитна і валютна політика, що проводиться центральним банком, але і політика уряду в частині: фінансування дефіциту держбюджету за рахунок позик; використання профіциту бюджету для стерилізації грошової пропозиції; емісії і погашення державних цінних паперів; надання бюджетних кредитів і кредитів інститутів розвитку підприємствам; субсидування бюджетом процентних ставок; допо-

мозі банкам» [22, с. 6]. Тобто монетарна політика в даному випадку має досить розширене тлумачення, викликане, на наш погляд, необхідністю підкреслити різноманітність способів впливу грошово-кредитної політики на найважливіші економічні процеси. Пропонуємо все-таки сприймати наведені терміни як синоніми. Тим паче, що така позиція не унеможливує перетин сфери реалізації грошово-кредитної (монетарної) політики і, наприклад, бюджетною, якщо відбувається збіг способів грошово-кредитного і бюджетного регулювання, застосування яких викликає певні одночасні зміни у сфері грошово-кредитних відносин і у бюджетній сфері. Слід розуміти, що неузгодженість в діях монетарної і фіскальної влади може призвести до небажаних результатів грошово-кредитного і бюджетного регулювання.

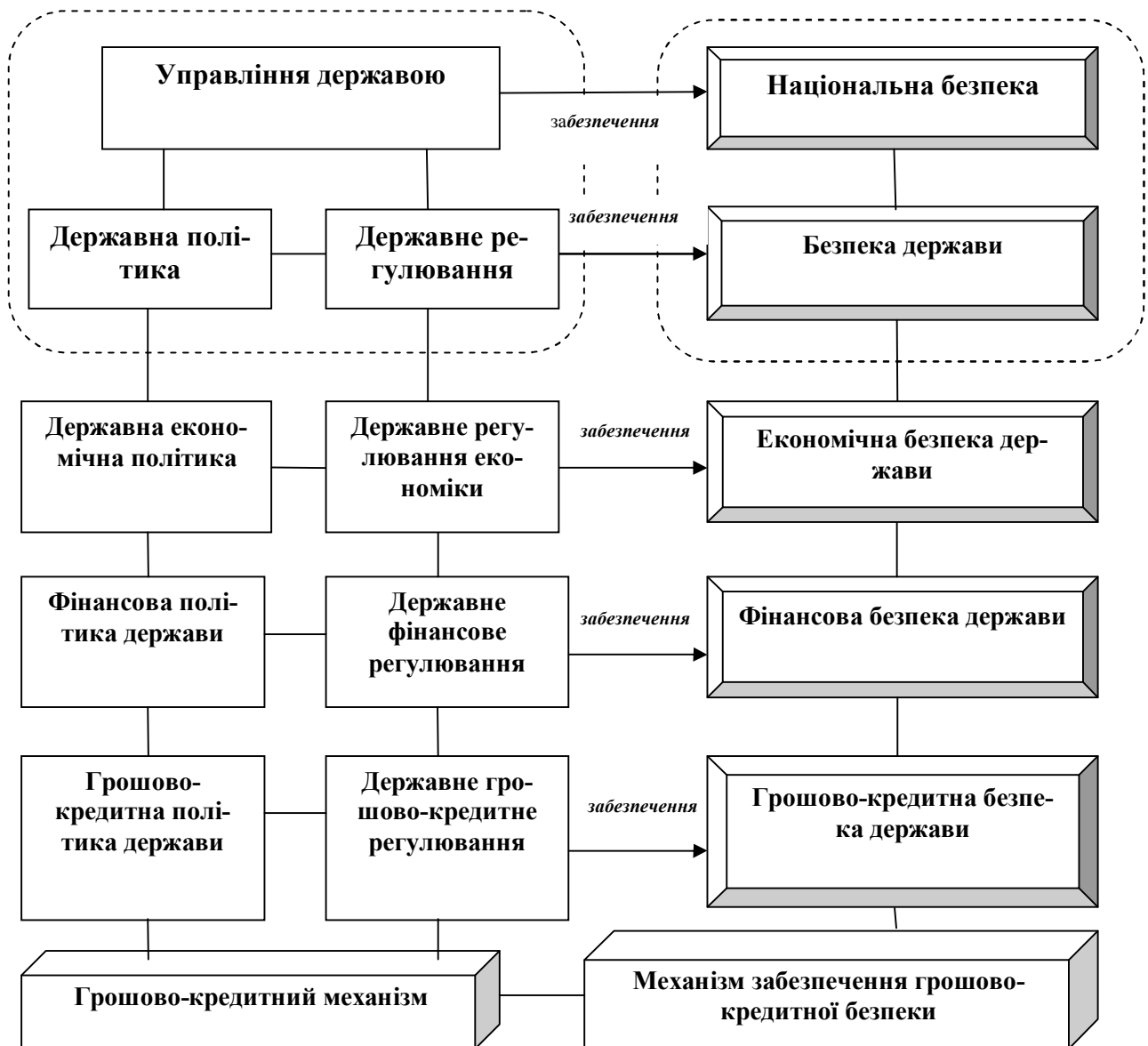

Рис. 1. Логіко-структурний зв'язок між категоріями теорії формування грошово-кредитної політики в системі забезпечення економічної безпеки держави.

Бачимо, що без урахування досягнень у сфері теорії управління складно буде сформува-ти логічно побудовану систему категорій грошово-кредитного регулювання. Управління економікою на рівні держави буває пряме (у межах власності держави) і непряме, хоча чітку грань між ними провести складно. Непряме управління ототожнюють з державним регулюванням, під яким розуміють дію на поведінку господарюючих суб'єктів, здійснювану з боку держави за допомогою використання передбачених законодавчими і іншими нормативними актами економічних важелів [19, с. 494]. Саме тому категорії «управління» і «регулювання» накладаються один на одного. В умовах ринкової економіки, що спирається на виділений ще А. Смітом принцип саморегулювання, питання управління економікою держави залежить від міри участі держави в економічних процесах. Саме тому мова ведеться пріоритетно не про управління на відміну від централізованої керованої економіки, а про регулювання. Водно-

час, контур системи управління і загальні функції управління не залежать від ієрархії управління. Як на мікрорівні, так і на макрорівні можна вести мову про одні і ті ж функції.

Питання про функції управління є дискусійним. Найбільш обґрунтованою виглядає позиція, згідно з якою виділяють такі функції управління: планування, організація, контроль, мотивація, регулювання, облік і аналіз [5]. З позиції кібернетики регулювання припускає наявність замкнутого контуру управління. При цьому виділяються два види систем регулювання: регулювання по відхиленню в системах стабілізації і в системах з програмним управлінням; регулювання по обуренню [12]. У макроекономічному регулюванні швидше може йтися про відхилення в системах стабілізації і про регулювання по обуренню, коли обурення враховуються, вимірюються і компенсуються спеціальним регулятором. Безумовно, процеси макроекономічного характеру повністю запрограмувати неможливо і уявити собі повністю замкнутий контур управління економікою досить складно. Але основна властивість кожної з функцій управління проявляється на будь-якому рівні.

Своєрідне й питання розділення категорій «політика» й «управління». Найчастіше під державною економічною політикою розуміють сукупність цілеспрямованих державних заходів у сфері економіки. У свою чергу, слово «захід» тлумачиться як організована дія або сукупність дій, спрямованих на здійснення певної мети. Виходить, що політика – це цілеспрямована діяльність. У той же час управління означає усвідомлену дію суб'єкта на об'єкт, тобто цілеспрямовану діяльність. Якщо це так, то політика тотожна управлінню. На наш погляд, в контексті державного управління більш прийнятним буде сприйняття політики у вигляді певного державного курсу [13, с. 785] чи генеральної лінії держави [11, с. 237]. Ця позиція кореспондується з тлумаченням політики як намірів і цілей государя, образу його дій. Тобто економічна політика держави є державним курсом у сфері економіки. І тоді доречно говорити про державну економічну стратегію і тактику, які в першу чергу відбивають якості дій, а не самі дії як такі (функції). Під управлінням економікою слід розуміти усвідомлену цілеспрямовану дію на неї з боку владних інститутів. В цьому випадку логічно назвати, які функції містить в собі управління. А економічний механізм є сукупністю форм, методів, важелів і інструментів, за допомогою яких здійснюється управління економікою [3]. Залежно ж від моделі управління якісь функції будуть більш пріоритетними. Так, в умовах адміністративно-командної економіки пріоритетною є функція планування, а в умовах ринкової – регулювання. Слід враховувати, що процес реалізації кожної з функцій передбачає формування власної системи (підсистеми) управління і прояв елементів інших функцій. Наприклад, функція регулювання може бути зв'язана з усіма функціями управління.

Вищевикладене дозволяє нам вивести наступні визначення:

1. Грошово-кредитна політика – курс держави у сфері грошового обігу і кредитних відносин.
2. Грошово-кредитне регулювання – це:
 - а) одна з функцій управління економікою держави в непрямій формі його прояву і є цілеспрямованою дією держави за допомогою спеціального регуляторного механізму на сферу грошового обігу і кредитних відносин;
 - б) одна з підсистем забезпечення реалізації державного курсу у сфері економіки грошово-кредитними методами.
3. Грошово-кредитний механізм – це сукупність форм, методів, інструментів і важелів грошово-кредитного регулювання.

Уточнення подальших властивостей приведених понять залежить від економічних і політичних особливостей державного управління, від концепції державного регулювання економіки і, зокрема, концепції грошово-кредитного регулювання. Дослідженням цих концепцій займаються багато вчених [2, 17, 18].

Зіставимо цілі грошово-кредитної політики з основними елементами системи економічної безпеки. Передусім, виявимо, які загрози економічній безпеці держави враховуються при визначенні мети грошово-кредитної політики. За постановку мети грошово-кредитної політики відповідає центральний банк держави. Ці цілі знаходять відображення у відповідних нормативно-законодавчих актах. Але безперечною метою висувається стабільність цін. При цьому прагнення до збереження стабільності цін зіставлене прагненню забезпечити повну зайнятість і ріст реального обсягу ВВП. Слід зазначити, що деякі економісти в якості основної загрози для розвитку економіки розглядають неправильну грошово-кредитну політику, вважаючи саме її головною причиною економічних криз. Це обумовлює необхідність впровадження таких регуляторних механізмів, які дозволяють пом'якшити негативні наслідки грошово-кредитної політики.

Грошово-кредитна політика виступає регулятором рівня фінансової безпеки і при цьому може створювати не лише переваги, але і загрози економічній безпеці і національній безпеці держави. На наш погляд, в основі такого ефекту лежить не лише правильна або неправильна грошово-кредитна політика, а й об'єктивно-обумовлений прояв суті грошей, які незалежно від того, що держава є їх емітентом і надає їм певну траєкторію руху, періодично вириваються з – під контролю.

Закони грошового обігу існують об'єктивно. Рівняння обсягу (рівняння Фишера), яке витікає з основного закону грошового обігу, виведеного К. Марксом, демонструє нереальність управління грошима в кожній тимчасовій позиції, якщо йдеться про умови ринкових відносин.

Гроші по своїй масі і швидкості обігу поводитимуться так, щоб дотримувалося збереження взаємозумовленого балансу з вартістю товарної маси, що є в обігу. Отже, стабільність цін завжди перебуватиме під загрозою в ринковому середовищі товарно-грошових відносин.

Слід зазначити, що історично потреба в забезпеченні економічної безпеки зростала у міру розвитку товарно-грошових відносин. Ще А.Сміт помітив, що розвиток міст за рахунок припливу капіталу сільських жителів був обумовлений бажанням останніх забезпечити його безпеку завдяки системі управління, яку забезпечував певний міський порядок, політика міської влади [20, с. 279]. У свою чергу, видалення виробників від натурального господарства сприяло розвитку грошових відносин і подальшому накопиченню капіталу в грошовій формі. Це обумовлювало необхідність формування грошової системи не лише найбільш ефективною, але і найбільш безпечною для збереження капіталу. Повноцінні гроші більшою мірою самі були об'єктом забезпечення економічної безпеки держави, чим могли представляти загрозу для неї. В умовах обігу неповноцінних грошей потреба в регулюванні грошового обігу стає об'єктивною необхідністю.

Особливістю сучасної ролі держави у високорозвинутих країнах є ріст долі державних витрат у ВВП на тлі зниження долі державної власності. Як відмічають фахівці, для ефективного державного управління, частка державної власності не є визначальною [7]. В. Богомолів відмічає, що в цих країнах «...державна машина не просто перетворилася на потужний чинник економічного зростання, а стала запорукою стабільності і стійкості усього громадського розвитку» [23, с. 33]. При цьому основна увага при розробці економічної політики приділяється інститутам і механізмам державного регулювання, що забезпечують реалізацію кінцевої мети – формування національної безпеки країни [7]. На жаль, держава не може виступати ідеальним гарантом забезпечення економічної безпеки, особливо в умовах набуття фінансами глобального характеру. Але, як показала система антикризових заходів, що була вживана в частині усунення явищ сучасної фінансової кризи, розвинута держава здатна формувати систему забезпечення економічної безпеки з урахуванням умов, що складаються, і наявних можливостей. Країни (яких більшість), що розвиваються, мають інші умови і менше можливостей. «Економіка розвинутих країн розвивається на національному ґрунті як тривалий взаємопов'язаний процес, а економіка периферії виникає і розвивається як модель – на тлі вторгнення іноземного капіталу, технологій і ідеологій» [23, с. 34]. Це не може не впливати на специфіку формування грошово-кредитної політики і пріоритетність у виборі інструментів грошово-кредитного регулювання. В той же час, є певні схожі риси в грошово-кредитній політиці різних країн і однакові інструменти грошово-кредитного регулювання. І головною метою будь-якої сучасної держави є досягнення і збереження стабільно позитивних економічних результатів, певного стану економіки в умовах розвитку товарно-грошових відносин, тобто формування ефективної системи економічної безпеки з активним використанням інструментів грошово-кредитного регулювання.

Згідно із Законом України «Про Національний банк України» [6] грошово-кредитна політика трактується як комплекс заходів у сфері грошового обігу і кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції і забезпечення стабільності грошової одиниці, забезпечення зайнятості населення і вирівнювання платіжного балансу. У цьому визначенні ми знаходимо підтвердження того, що саме життя диктує необхідність визнання в якості основного вектора грошово-кредитної політики досягнення такого стану економіки, який загально визнано демонструє найбільшу гармонійність. Фундамент грошово-кредитної політики України складає комплекс змінних індикаторів фінансової сфери, НБУ, що дають можливість, за допомогою інструментів (заходів і методів) грошово-кредитної політики, здійснювати регулювання грошового обігу і кредитування економіки з метою забезпечення стабільності грошової одиниці як монетарної умови для економічного зростання і підтримки високого рівня зайнятості населення. При цьому єдиною основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України (це відображено в Конституції України), а головною метою банківського регулювання і нагляду оголошується безпека і фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Мочерний С. і Мочерна Я. виділяють такі напрями грошово-кредитного регулювання: управління державним боргом; регулювання банківської ліквідності і регулювання обсягів кредитних операцій, грошової емісії, ризику і ліквідності [5]. Вважаємо, що позначений порядок перерахування напрямів грошово-кредитного регулювання відповідає пріоритетності забезпечення економічної безпеки держави. Обґрунтовуємо це тим, що наявність саме зовнішньої заборгованості веде до підвищення ризику банкрутства країни. Для вирішення проблем взаємовідносин держави у внутрішньому середовищі є інструменти, завдяки яким держава банкрутом не стане. Наприклад, анулювання боргу, застосування якого є не бажаним для збереження іміджу надійного позичальника, але найбільш можливим, ніж у взаємовідносинах із зовнішніми кредиторами. Регулювання банківської ліквідності слід розглядати як обов'язковий напрям забезпечення економічної безпеки держави, оскільки це формує умови для довіри до банківської системи держави як з боку зовнішніх, так і з боку внутрішніх суб'єктів економічних відносин. А наявність такої довіри свідчить про зниження ризику виникнення економічних загроз, значить, створює фундамент для надійності економічної системи держави. Третій напрям грошово-кредитного регулювання пов'язаний з рішенням найважливішої задачі забезпечення стабіль-

ності національної валюти з урахуванням особливостей економічного розвитку держави. Безумовно, цей напрям найважливіший, але на відміну від перших двох він більшою мірою має пролонгований ефект виникнення зовнішніх загроз для економіки держави. Але при цьому від якості регулювання обсягів кредитних операцій, грошової емісії, ризику і ліквідності залежить якість управління державним боргом і регулювання банківської ліквідності.

Отже, під грошово-кредитною політикою пропонуємо розуміти курс держави у сфері забезпечення його економічної безпеки методами грошово-кредитного регулювання, що виражається в сукупності заходів грошово-кредитного характеру. Грошово-кредитне регулювання, як одна з функціональних підсистем забезпечення економічної безпеки держави, є застосуванням державою грошово-кредитного механізму для усунення відхилень в системі економічних відносин з метою збереження економічного суверенітету і захисту економічних інтересів.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даній темі. Уточнення трактувань категорій «грошово-кредитна політика» і «грошово-кредитне регулювання» у рамках проведеного дослідження дозволило визначити особливості взаємозв'язку між ними і підкреслити їх роль у вирішенні найважливішої задачі – забезпечення економічної безпеки держави. Найважливішим питанням для подальших досліджень є розробка концептуальних основ формування грошово-кредитної політики і адекватного їй інструментарію з урахуванням дії законів грошового обігу, ігнорування яких формує загрозу економічної безпеки держави.

Література

1. Власюк В.Є. Важелі управлінських впливів у проведенні фінансово-кредитної політики України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.01.01 „Економічна теорія” / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. – 36 с.
2. Грошово-кредитні засоби регулювання економіки: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук Л. В. Кривенко; [Л. В. Кривенко, О. М. Дутченко, М. І. Синюченко та ін.]. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 210 с.
3. Дмитриченко Л.И. Государственное регулирование экономики: Методология и теория. Монография / Дмитриченко Лилия Ивановна. – Донецк: Издательство «УкрТЭК», 2001. – 329 с.
4. Дорошенко І.В. Грошово-кредитна політика економічного зростання у трансформаційній економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Київський національний університет імені Тараса Шевченка – К. – 2001. – 20 с.
5. Егоров П.В. Модель взаимосвязи общих функций и подсистем управления финансовой деятельностью предприятия / Егоров П.В., Андреева В.Г. // Финансы, учет, банки: Сборник научных трудов. Выпуск 11. ДонНУ – Донецк, 2005. – 244 с.
6. Про Національний банк України: Закон України / Відомості ВВР. – 1999. – № 29. – ст.238.
7. Зельднер А.Г. Научный доклад «Концептуальные подходы к стратегии и тактике государственного регулирования экономики» / Зельднер А.Г. – Махачкала: ООО «Издательский дом Наука плюс». – 45 с. – Режим доступа: http://www.inecon.ru/tmp/Zeldner_doklad.doc
8. Кальмук О.В. Економічний механізм державного регулювання трансформаційної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 20 с.
9. Клименко О. І. Об'єктивна необхідність удосконалення монетарної політики України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О. І. Клименко // Державне управління: теорія і практика. – 2011. – №1. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2011_1/index.htm.
10. Кричевська Т.О. Грошово-кредитне регулювання економіки України в умовах переходу до ринку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2001. – 20 с.
11. Курс економіки: Учебник. – 3-е изд., доп. / [под ред. Б.А. Райзберга] – М. : ИНФРА-М, 2001. – 716 с. – (Серия „Высшее образование”).
12. Лысенко Ю.Г. Экономическая кибернетика: Учебное пособие; изд. 2-е / [Лысенко Ю.Г., Егоров П.В., Овечко Г.С., Тимохин В.Н.], под ред. д-ра екон. наук, проф. Ю.Г. Лысенко, Донецкий национальный университет. – Донецк: ООО «Юга-Восток, Лтд», 2004. – 516 с.
13. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Пер. с англ. 11-го изд. / Макконнелл К.Р., Брю С.Л. – К., Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
14. Міщенко С. В. Проблеми оцінки впливу стабільності функціонування копійчано-кредитної сфери на економічну безпеку країни / Міщенко С. В. // Фінанси України. – 2010. – №7. – С. 35-49.
15. Мочерний С.В. Політична економія: Навч. посіб. – 2-ге вид., вип. і доп. / Мочерний С.В., Мочерна Я.С. – К.: Знання, 2007. – 684 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
16. Островська Н.С. Грошово-кредитна політика в умовах ринкових трансформацій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2005. – 18 с.
17. Переполькіна О.О. Монетарна політика в системі факторів економічного зростання в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 „Економічна теорія” / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2007. – 20 с.
18. Процик Т.В. Грошово-кредитні засоби регулювання національної економіки: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». – Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми, 2008. – 21 с.
19. Райзберг Б.А. Управление экономикой. Учебник / Райзберг Б.А., Фатхутдинов Р.А. – М.: ЗАО “Бизнес-школа “Интел-Синтез”, 1999. – 784 с.
20. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа / Смит А. – М. – Соцэкгиз, 1962. – 677 с.
21. Тушницький Н. Монетарні інструменти макроекономічного регулювання в умовах переходу України до ринку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.01.01 «Економічна теорія» / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2002. – 20 с.
22. Фетисов Г. Монетарная политика России: цели, инструменты и правила / Фетисов Г. // Вопросы экономики. – 2008. – №11. – С.4–25.
23. Экономическая безопасность. Учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления / В.А. Богомолов, Н.Д. Эриашвили, Е.Н. Барикаев и др. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 295 с.